

Müslüman Kimlik Üzerine Seyyid Kutub ile Hikâyemiz,

Mustafa Kamil Muhammed, çev. Vahdettin İnce, Tashih Yayınları, 2019, 96 sayfa.

Tamer Yıldırım*

Kitap, M. Mahfuz Söylemez'in yazdığı "Takdim" (s. 6-8), çevirmenin yazdığı "Önsöz" (s. 9-17) ve üç bölümden oluşmaktadır. Çevirmen, "Önsöz"de Seyyid Kutub'un, İslam'ın teori ve pratiğini aktif siyasi söylemle birleştirmeye çalışan, yüzyılımızın önemli düşünürlerinden birisi olduğunu belirtir. Ayrıca yenilgi psikolojisini aşırp düşünce şekli ve mücadeleci bir karakterle İslam'ı yorumlaması da Kutub'u önemli kılan hususlardan biridir. Kullandığı terminolojide yer alan tağut, cahiliye ve Müslüman toplum kavramları buna işaret eder. Bu kavramları hatırlatmasının sebebi, batılılaşma dalgasına dönüşen modernlik baskısı, Müslümanların içinde buldukları durum ve Müslümanların yaptığı bir tartışmanın batının kavramları ile olmaması isteğidir. Bu aynı zamanda Müslümanların batıya ve batının değerlerine yenilmesinin, Müslümanların tarihindeki donukluk olduğu düşüncesine de dayanır.

Kutub'un etkisinin azaltılması için en önemli eseri olarak nitelendirilen *Yoldaki İşaretler*'in Hâricî bir zihniyete sahip olduğu ve Mısır'da yapılan devrime karşı olduğu belirtilmiştir. Fakat İslamî hareket olarak ifade edilen yapıların büyük bir kısmı, Kutub'un mirasına sahip çıkmıştır ve bu yönüyle etkisi hala devam etmektedir. Tabi ki, Kutub'un adının ve eserlerinin bazı gruplarca araçsallaştırılması ve asıl maksadından saptırılması da söz konusudur. Farklı anlayışlara sahip insanların Kutub'u benimsemesinin sebebi,

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, tyildirimsakarya.edu.tr

yeniden öze dönüşü savunması ve cahiliyeye karşı tavizsiz bir duruş benimsemesidir (s. 9-13).

Kitapta Hasan el-Bennâ ile farklılıklara da değinilmiştir. Genel olarak baktığımızda Hasan el-Bennâ, siyasi duruş açısından Kutub'tan oldukça farklı bir tutum sergileyerek mevcut sistemle uyuşma yolunu benimserken; Kutub, iktidar makamlarında bulunanları rahatsız edecek bir siyasi anlayışı benimsemiştir. Tarihsel açıdan değerlendirdiğimizde el-Bennâ, genel olarak sünnî anlayışın hatta sûfî yönelimin ilkelerine uygun olarak siyasi iradeye karşı olmamayı seçerken; Kutub'un tavrı daha farklı olarak ortaya çıkmış ve konuyla ilgili açıklamalarının şîî yoruma daha uygun bir niteliğe sahip olduğu düşünülmüştür.

Mustafa Kamil, derin muhabbet beslediği Kutub'u "hicrî 14. yüzyılın müceddidi" (s. 18) olarak değerlendirmiştir. Fakat çağımızda ortaya çıkan dinî yapılanmaların neredeyse tamamı, cemaatlerinin kurucusu olan kişiyi asrın müceddidi olarak görmektedir. Sonuç olarak da karşımızda pek çok müceddid bulunmaktadır. Tarih, insanların sevdikleri ve kişisel bağlılıkları olan insanların dinî bir değeri olması için bu tür değerlendirmelere gittiklerinin örnekleriyle doludur.

Yazar, kitabı üç temelde ve bölümde ele almıştır: 1. İç dünyası ve buna bağlı olarak İhvân-ı Müslimîn cemaati ile ilişkisi. 2. Kutub ile karşılaşması ve kendisine olan etkileri. 3. Öğrendiklerini hapisane ortamında nasıl uygulamaya çalıştığı. Yazar 2. bölümde Kutub ile ilgili konuya değinmiş diğer bölümlerde konuya neredeyse hiç değinmemiş gibidir.

Birinci bölüm olan "Zorunlu Bir Hazırlık" (s. 21-33) kısmında yazar, Kutub ile tanıştığı zamanı; hiçlik duygusunu yaşadığı, hiç kimseye güvenmediği, hakikati aradığı bir dönem olarak betimlemektedir. Gerek Hasan el-Bennâ'ya gerek Seyyid Kutub'a

saygı ve sevgisinin sonsuz olduğunu belirtmiştir. 15 yaşında İhvân cemaatine girmiş, cemaatin icra mevkiinde bulunan önemli kişilerin uygunsuz uygulamalarına tanık olmuştur. Bunlardan kendisini en çok etkileyen hususun, söyledikleri şeyleri kendi hayatlarına uygulamamaları olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kamil, cemaat içindeki gençlerin farklı düşünmeye ve ayrılık sinyalleri vermeye başladığına da değinmiştir. Bunlardan kendilerine “Genç Müslümanlar” diyen kimselerin bulunduğunu ve bunların derin kültürel yapıları, güzel ahlakları ve İslam’a yönelik büyük hamasetleriyle hemen fark edilen kişiler olduğunu belirtmiştir. Fakat bunlar güç kullanma hususunda cemaatten ayrılıyordu. Çünkü İhvân, uzun bir süreçten sonra güç kullanmanın gündeme gelebileceğini öngörüyordu ve yazar ilk defa bu gençler arasında üstad Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin kitaplarını okumaya başladığını belirtmiştir (s. 22-4).

19 yaşındayken hapse atılan yazar, önce Vahat hapisanesine gönderilmiş burada İhvân üyelerinin yazdıklarına artık güvenmediğinden onların eserlerini okumayı bırakmış ve Şeyh Ahmed Şakir'in *el-Umde fî Tefsir-i İbn Kesîr* adlı eserini okumaya başlamış ve bu eserde ilk kez cahiliye, dârü'l-harb, küfür kanunları ve Allah'ın indirdikleriyle hükmetme kavramlarıyla karşılaşmış ve bunların kendi düşüncesine yakın durduğunu fark etmiş ve birçok meselenin zihninde kesinlik kazandığını belirtmiştir. Daha sonra diğer genç mahkûmlarla beraber Kanatir hapisanesine nakledilmiştir. Amaç, buradaki İhvân'ın önde gelenlerinden uzaklaştırıp gittikleri hapisanede hükûmeti destekleyenlerden etkilenmelerini sağlamaktı (s. 30-1).

İkinci bölüm olan “Görkemli Buluşma”da (s. 34-78) yazarın Kutub'la tanışması ve Kutub'un özellikle *Yoldaki İşaretler* kitabından hareketle görüşlerinin özeti anlatılmıştır. Bu bölüm, 1962 yılında Turra hapisanesine nakledilmesi ve sağlık problemlerinden dolayı hastaneye nakledilmesi ve burada Kutub ile tanışmasıyla başlar.

Kutub'la karşılaşmanın kendisini çok etkilediğini, o günleri hala benliğinden hissedecek şekilde yaşadığını belirtmiştir, Yazar kendini kabına sığmayan, her zaman sorunların içine dalan, yanlışlara karşı susmayan, hak olduğuna inandığı şeyler uğruna her zaman kavga etmeye hazır birisi olarak betimlemiştir (s. 34-5). Dolayısıyla gençlik dönemi ve böyle bir ruh hali, onun, Kutub'un görüşlerini daha hızlı bir şekilde benimsemesine etki etmiştir diyebiliriz.

Mustafa Kamil ile Seyyid Kutub arasında vuku bulan ilk konuşmada Kutub, dinin hangi yöntemle alınması konusuna odaklanmıştır. Yani sahabe, bu dini Hz. Muhammed'den ilk kez nasıl aldıysa bizde de aynı şekilde olması gerektiğinden bahsetmiştir. Ayrıca; İslamî kavramların yeniden gözden geçirilmesine, Kur'ân'nın ilk vurguladığı anlamının öğrenilmesi ve böylece kelimelerin içinin boşaltılmış hallerinden kurtarılması gerektiğine, düşünsel ve pratik sapmaların da dikkate alınmasına değinmiş ve yazara Mevdûdî'nin *Dört Terim* adlı eserini okumasını tavsiye etmiştir. (s. 38-9). Yazar, Kutub'a derin bir muhabbet beslediğini, hadislerde geçtiği üzere peygamberin varisi olarak belirtilen âlimlerden biri olduğunu, Allah'ın bu önemli görevi yerine getirmek için onu seçtiğini ifade etmiştir. Fakat onun da bir insan olduğunu masum olmadığının unutulmaması gerektiğini, bütün söylediklerini delil istemeden kabul etmemiz gibi bir durum olmadığını da eklemiştir. Mustafa Kamil'e göre birine körü körüne bağlanmak olmaz. Çünkü âlimlerin veya şeyhlerin kutsanması ve bu şekilde dinin sınırlarının dışına çıkma hatasına düşmemek gerekir (s. 42-3). Fakat kitapta Kutub'la ilgili herhangi olumsuz bir değerlendirme geçmemektedir.

Kitabın devamı *Yoldaki İşaretler*'in bir özeti gibidir. Buna göre çağımızın tanımlanmasında on beş tane temel ilke bulunmaktadır. Bunlar: 1. Bütün yeryüzü cahiliye içindedir. 2. Bütün devlet yöneticileri Allah'ın indirdikleriyle hükmetmedikleri için küfür içindedir. 3. Toplumlar tevhidi hayat sistemi olarak benimsemedikleri

için müşriktir. Şöyle ki bir şeyi, bilmek onu kavramakla ilişkilidir. Kelime-i tevhidi inanmadıkları halde sadece tekrar ediyorlar diye toplulukları İslam olarak nitelendirmek bir çarpıtmadır. Yapılacak şey ilk kez yapıldığı gibi insanları hakikate çağırmaktır. Kutub'a göre itikatta bilmemezlik bir mazeret değildir. 4. Gerçek dini kabul eden üç kişinin bir araya gelmesiyle Müslüman bir cemaatin kurulması gerekir. 5. Bu cemaatin ilk işi cahiliye ile arasındaki bilinç ayrışmasını gerçekleştirmektir. 6. Bütün bunlar, cemaatin özel bir fikhî olmasını kaçınılmaz kılar. 7. Bu yeni kurulan cemaat, Hz. Muhammed'in oluşturduğu ilk Müslüman cemaati eksiksiz bir şekilde takip etmelidir. 8. Hak ile batılın ne olduğunu ve mücadelelerinin niteliğini doğru anlamak gerekir. Yazara göre, Kutub'un İslam ile cahiliye arasındaki akide ve hayat tarzı açısından tavizsiz tutumu İslamî düşünce bağlamında bir bilinç zirvesidir. Buna bağlı olarak bu din, aşamalı bir hareket tarzına sahiptir. Bu aşamalılık, gizlilik aşamasından başlar ve İslam cemaatinin varlığını açıklamasına kadar sürer. Devamında savaşırsız bir mücadele başlar sonrasında da insanlığın özgürleştirilmesi amacıyla savaş yoluyla mücadeleye girilir. Bugün için İslam ümmeti varlık sahnesinden çekilmiştir, somut bir varlığı söz konusu değildir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in izlediği yolu izleyerek bu ümmetin baştan inşa edilmesi gerekir. İstenen olgunlaşma gerçekleşmeden cahiliye ile fiili bir çatışma, güce başvurma, silah kullanma konusunda acele edilmemesi gerekir. Ardından 9. maddede yazar, cahiliye ile uygun bir ilişkiye girilmesi; yani tebliği yapmak için cahili sistemlerdeki bazı uygulamalara boyun eğilmesi gerektiğini belirtmiştir. 10. Müslüman cemaatin eğitilmesi gerekir. Bu eğitim istenen seviyeye ulaşıncaya Allah; Müslüman cemaati, cahiliye ile fiili çatışmaya sevk edecektir. O zaman Allah, bu Müslüman cemaati sadece kendisinin bildiği ordularıyla destekleyecektir. Yazar, konu ile ilgili âyetin tarihsel bağlamını hiç dikkate almadan, âdeta ikinci bir Bedir'in yaşanacağını düşünmektedir. 11. Cihad, İslam binasının

çatısıdır. Cihad, kişi veya yöneticilerin baskısı olmaksızın insanların istedikleri inancı seçmelerini sağlamak ve bu yoldaki engelleri kaldırmaktır. Dolayısıyla cihad, ne saldırı ne de savunma savaşıdır. Daha geniş bir tanımla, kişinin Rabb'i ile arasına giren bütün baskılardan kurtulup özgürleşmesinin adıdır. Zaten fıkhıya göre de halifelerin her yıl yeni topraklar ve yeni toplulukları özgürleştirmek için sefere çıkması zorunludur. 12. İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak. Bu konuda Mustafa Kamil'e göre Kutub'un İslamî çalışmalarda esas alınan hareket metodu İhvân'ın tarzından daha etkindir. İhvân'ın bu konuda tutarsız ve çelişkili olmasının temelinde de esas alınan ilkenin bir kriteri olmayan tolerans metodu olduğunu belirtmiştir. 13. Kulluğun sadece Allah'a has kılınması. Evren, hayat ve insanın hakikati, ancak bunları olduğu gibi bilen ilahtan öğrenilebilir. Bütün yeryüzü, sosyal hayat açısından bir cahiliye halini yaşamaktadır. Tarih dönmüş ve yine cahili bir sürece girilmiştir. Bu yüzden Hz. Muhammed'in ilk Müslüman cemaat bağlamında başladığı şeyle başlamak artık bir gereklilik halini almıştır. 14. Medeniyet ve kültür önemlidir. Çünkü Kutub'a göre kültürde bulunan fakat tevhide dayanmayan her fikir, tasavvur ve prensip cahiliye düşüncesidir ve İslam ile bir ilişkisi yoktur. Bir dönem için felsefe kitaplarını da okuduğunu belirten yazara göre felsefe alanı insanın yaşadığı tökezlemeler tarihidir. Belirtilen hakikatlerde aklın tecrübesine başvurulması insanı derin bir sapıklığa düşürür. Hakikatin kaynağı Kur'an ve sünnettir, bunların dışındakiler sapmadır. İslam ümmetinin geri kalmışlığı, zayıflığı nedeniyle Batı düşüncesi, fikir ve kültür dünyasının tek egemeni konumuna gelmiştir. Dolayısıyla İslam'ı açıklamak için yazılan kitaplar da sapkın cahiliye kültürünün ürünü durumundadır. Fakat Mustafa Kamil, burada hangi kitapların tam anlamıyla batılı olacağı konusunda bize açık veriler sunmamaktadır. Çünkü Kur'an ve sünnete herkes değinmekte ve kaynak olarak kullanmakta ve bundan dolayı sadece Kur'an ve sünneti

bir temel olarak ifade etmek yeterli bir açıklama olmamaktadır. Kutub'a göre bugün İslam ikinci gurbetini yaşıyor ve ilk gurbetin şartlarını andırıyor. Bu yüzden ilk tecrübeden ilham almamız doğaldır. Fakat değişen ve ilk defa ortaya çıkan etkenleri de göz ardı etmememiz gerekmektedir. Buna rağmen yazar, âdeta Hz. Muhammed zamanındaki insanların, ahlakın, örfün geçerli olduğunu dolayısıyla domino taşı gibi altıncı yüzyılda meydana gelen olayların yeniden yaşanacağını düşünmektedir. Yani günümüz şartları ve insanların içinde buldukları koşullar âdeta ötelenmiş gibidir. Bu şekilde indirgemeci bir bakış açısıyla toplumun ve insan yapısının ele alınması, oldukça problemlili diyebileceğimiz bir niteliği kendinde bulundurmaktadır. Mustafa Kâmil'e göre gerçeği öğrenmek isteyen bir Müslüman uzun soluklu bir araştırmayla yükümlüdür. Sahih İslamî ve imani kriterlere uygun olarak yazılmış eserleri incelemek zorundadır. Aksi takdirde cahiliye kültürünün bir ürünü haline gelmesi işten bile değildir. Belirtilen bu durumun Mustafa Kâmil örneğinde olduğu gibi hapisanede yapılması mümkün olabilir fakat ortalama bir hayat süren bir kişinin kendini kitaplar arasına bırakması ne kadar mümkündür. Bunu gerçekleştirme imkânına değinilmemiştir. 15. İslam'ı nasıl anlamalı ve tanımalıyız? Sorusuna gelince Peygamber'in yolu izlenmeli, insanlar şirkten uzaklaşarak iman etmeye çağrılmalıdır. Çünkü toplumlar tevhidi hayatın egemen sistemi haline getirmediikleri için şirkin içinde bocalamaktadırlar (s. 74). Bu bölümdeki en temel problem teori ile pratiğin birbiriyle uyumlu olmamasıdır. Bu da anlatılanların havada kalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca ele alınan bu maddelerden bazıları aynı hususları içermektedir. Bunun kökenindeki en önemli sebep de Kutub'un diğer eserlerini, her baskısında âdeta yenişen inşa etme fırsatını bulurken; *Yoldaki İşaretler* adlı eserini gözden geçirememesidir.

Üçüncü bölüm olan "Seyyid Kutub ve İslamî Hareket", (s. 79-83) kısmında yazar; İslam'a yönelişi, İhvân-ı Müslimîn cemaatine

katılışı, sonrasında yaşanan hadiseler ve bu cemaatle alakalı son kanaatini pekiştiren tavırlar ile ilgili olarak Kutub'tan dinlediklerini aktarmıştır. Kutub, ilk başlarda ihvan mensuplarının kendisine ikna edici gelmediğinden cemaate ve mürşidine ısınmadığını ayrıca cemaatin genel mürşidinin başyazarı olduğu derginin -Kutub'a göre taassuptan dolayı- okunmamasını emretmiş olmasının da bunda etkili olduğunu belirtmiştir. Fakat daha sonrasında el-Bennâ'nın şehit edilmesi ve bunun Amerikan ve İngiliz istihbaratında sevinçle karşılanması, Kutub'un bütünüyle İslamî harekete yönelmesine sebep olmuştur. Ayrıca başyazarı olduğu dergiden ayrıldıktan sonra derginin Avrupa elçiliği tarafından yönlendirildiğini öğrenmiş ve el-Bennâ'nın dergiyi bundan dolayı takip edilmemesini istediği anlamıştır (s. 81). Burada dikkati çeken şöyle bir durum var: Bir derginin başyazarı nasıl oluyor da böyle bir durumdan haberdar olmuyor ve dergiyle alakası olmayan bir kişinin bu konuda bilgisi bulunuyor? Bunun farklı açıklamaları olabilir fakat yazar bunlara değinmemiştir.

Kitabın sonunda yer alan “Seyyid Kutub” (s. 84-96) başlıklı bölümde yazar, Allah'ın Kutub aracılığıyla kendisini doğru yola ilettiğini belirtmektedir (s. 86). Bu değerlendirme de izaha muhtaçtır. Şöyle ki, daha önce yani İhvân-ı Müslimîn'in saflarında iken yanlış yolda mıydı veya bu doğru yolda olmama hangi hususları içermektedir? Anlaşıldığı kadarıyla yazar bir metot yanlışlığından daha ileri boyuttaki bir durum olduğunu ifade etmek istemektedir. Yazar bu bölümde ayrıca Kutub ve Muhammed Havaş'ın İhvân-ı Müslimîn'in Kutub'un geliştirdiği bu tasavvuru ve hareket metodunu memnuniyetle karşılayacaklarını düşündüklerini fakat İhvân'ın buna karşı çıktığını ve günümüze kadar bu karşı oluşun bitmediğini belirtmiştir. Bu düşünceye eğilim gösterenler bile cemaatten dışlanmış hatta genel mürşit Hasan el-Hudaybî, *Davetçiyiz Yargılayıcı Değil* adlı kitabıyla bu düşünceyi isyan ve sapıklık olarak nitelemiştir (s. 88). Bu eseri, İhvân mensupları tutuklanırken kendisinin yakında ölecek

şeklindeki doktor raporuyla dışarıda olduğu bir dönemde, temele Mevudûdî'nin *Dört Terim*'ini koyup aslında Kutub'un *Yoldaki İşaretler*'ini hedef alarak yazmıştır. Bazıları el-Hudaybî'nin dışarıda kalması ve bu eseri yazmasını Mısır yönetiminin kendisinden istemesi sebebiyle olduğunu düşünmüştür.

Kutub, etkisinin farkındaydı. Dolayısıyla oluşmaya başlayan bu yeni anlayışın düzeltmesi gereken yönlerini özellikle belirtmiştir. Bunlardan bazılarını şu şekilde ifade edebiliriz: 1. Kutub, el-Bennâ'nın tağutu tekfir etmediği ve parlamento toplantılarına katıldığı için tekfir edilmesine şiddetle karşı çıkmış, onun Allah yolunda canını verdiğini belirtmiştir. 2. İnsanların kendi akrabalarını tekfir etmelerine de karşı çıkmış ve böyle bir görevleri bulunmadığını, bu tavrın tebliğ metoduna aykırı olduğunu ifade etmiştir. 3. Bazıları Mekke döneminde bulunduğumuzu ve sadece o dönemin farzlarıyla sorumlu olduğumuzu belirtmiştir. Kutub, bu şekilde bir kıyasın da yanlış olduğunu, ictihad ederken fıkıh usulünün kurallarına uyulması gerektiğini belirtmiştir. 4. Bazı kimseler Allah'ın şeriatının uygulanmadığı ve namaz kıldıran imamlara güvenmedikleri için Cuma namazı kılmanın sahîh olmadığını belirtmişler ki klasik kaynaklardaki bilgiler de bunlara eklenince sonuç olarak şu görüşe varılmıştır: Önce Cuma namazı, ardından öğle namazının kılınması (s. 91-94). Yazar, Kutub'un bu konulara uyulmasını istediği bir mektubu kendilerine yazdığını belirtmesine (s. 92) rağmen mektubun metni eserde verilmemiştir. Tarihsel süreçteki uygulamalar dikkate alındığında bu mektup oldukça önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla bu mektubun orijinal metninin en azından bir ek kısımda sunulması, bugün için farklı bir şekilde değerlendirilen Kutub'un daha doğru bir bakış açısıyla ele alınmasında etkili olacağından verilmesi gerekirdi.

Kutub, sonuçta ne yaptı veya neye sebep oldu şeklinde bir soru soracak olursak; Mustafa Kamil'e göre dünya, ilk defa büyük bir özgüvenle toplumun cahiliye içinde olduğunu, yöneticilerin

kâfırlığını, yeryüzündeki hâkimiyetin Allah'a ait olması gerektiğini ısrarla vurgulayan bir İslamî gençlik gerçeğine tanık oldu. Bunun sonucunda da Kutub ve iki arkadaşı idam edildi. Fakat Kutub hakkında yazılanlar hala açıklık kazanmış değildir. Modern hâricîliğin temsilcisi mi yoksa İslam inancının yeniden hayatlara ve gönüllere hâkim olması için ölümü seçen biri mi? Görünen o ki bu soru, kişinin bulunduğu yere ve bakış açısına göre farklılıklar içerecektir. Fakat günümüzde Kutub'a karşı çıkanlar bile herhangi bir şekilde canları yakıldığında Kutub'a başvurmaktan çekinmemektedirler. Olması gereken Kutub'u bir bütün olarak görmek ve içinde yaşadığı şartlara bağlı olarak değerlendirmek ve onu kendi eserlerinden hareketle anlamaya çalışmak olmalıdır.

Sonuç olarak kitap, isim olarak bir hatıratmış gibi düşünülse de içerikte yazarın Kutub'la olan ilişkisinden ziyade Kutub'un özellikle *Yoldaki İşaretler*'deki görüşlerini ve İhvân-ı Müslimîn ile arasındaki farklılıkları ele almıştır. Kitap bu yönüyle önemlidir. Eseri akıcı bir dille Türkçeye kazandırdığından dolayı çevirmeni de kutlamak gerekir.